కవిరాజ విరాజితము

అత్తవారింటి కెళ్ళటం మోజు వివాహం జరిగిన నాలుగేండ్లు వుంటుందేమో! ఆ తర్వాత ఏదైనా పనుంటే తప్ప, వారు పిలువనూ పిలువరు, వీరు వెళ్ళానూ వెళ్ళరు—భార్యను పుట్టింటిలో దిగబెట్టవలసిన సందర్భాలు వస్తే తప్ప. పుట్టింటివారు స్థితిపరులయితే, దగ్గరుండి తీసుకు రావలసినవారే, ఎవర్నో పంపుతారు. భర్త స్థితిపరుడయితే, భర్తను తప్ప కుండా తీసుకెడుతుంది భార్య. ఉభయులూ అంతంతమాత్రం వారైతే, అవతలవారికి ఉన్నంతలో ఏదో మట్టచెప్పాలనీ, కూస్తో, కాస్తో రాబట్టు కోవాలనీ, కూడబలుక్కుని వెళ్ళటం, లాంఛనం, అంతరాయం లేకుండా కొనసాగుతుంది.

నేనల్లా వెళ్ళాను అత్తవారి వూరు. అది బాగా పల్లెటూరు. వెళ్ళ గానే నలుగురు పెద్దలూ స్వాగతమిస్తారు. పరామర్శిస్తారు. వారి పరామర్శ రెండు ప్రశ్నలతో పూర్తి అవుతుంది. 'ఎప్పుడొచ్చారు?' 'ఉంటారా నాలుగురోజులు?' అయినా, ఆ కాసేపూ, నేనొక ప్రధాన వ్యక్తిగా కన బడతాను. బస్తీ జనసమూహం ఆకలి పాదాల కదలికలో నలిగిన వ్యక్తి త్వాన్ని లేవనెత్తే అవకాశం పల్లెటూర్లలో వుంటుంది.

ఆనాడు పగలు భోజనాలయ్యాక నిశ్చింతగా నిద్ర. మూడింటికే లేపారు నన్ను. మొహాన యిన్ని నీళ్ళు జల్లుకుని తుడుచుకుని దొడ్డివైపు వరండాగది మెట్లమీద చతికిలబడ్డాను. మామగారు చెబుతున్నారు: "ఇవాళ

మిమ్మల్ని చూడడానికి ఒక కవిగారు వచ్చారు. మీ రొచ్చారని తెలిసిందట. ఇదివరలో చాలాసార్లు చెప్పాడు నాకు. 'ఆయనొస్తే కబురుపెట్టండి,కొన్ని చదివి వినిపించాలి' అని. ఈసారి ఆయనే చక్కా వచ్చాడు. అవన్నీ తీసు కుని....వెళ్ళి తీసుకొస్తా...." అని వెళ్ళాడతను. నా గుండెలో రాయి పడింది. ఇప్పుడాయన యివన్నీ చదివి వినిపిస్తాడు కాబోలు. ఏం చెయ్యడం....?

ఎద్దుబండి మువ్వ చప్పుడు నిలిచింది. ఇద్దరు సాయంపట్టి ఒక వృద్ధుడ్ని దించారు బండిలోనుండి. మెల్లగా నడిపించుకొచ్చి, అరుగుమీద మంచంవాల్చి దానిమీద కూలవేశారు ఆయన్ని. వాళ్ళు లోపలికి వెళ్ళగానే ఆయన మంచంమీదనుంచి దిగి, చాప లాక్కుని నా దగ్గరలో అరుగుమీద కూలబడి నవ్వుతూ ఒక స్వాగత పద్యం చదివాడు. ఆ పద్యంలో నా పేరూ, వూరు, కులం, గోత్రం, ఋషులు, భార్యారత్నం పేరు, ఆవిడను గురించిన వివరములు అన్నీ ఉన్నాయి.

నా కిదంతా కొత్త. సిగ్గేసింది; ఏడవాలో, ఏం చెయ్యాలో తెలిసింది కాదు. నాకు ఓ ఏభై ఎకరం వుంటే, ఆయనకు ఒక ఎకరం యిద్దును. లేదు మరి. పోనీ ఐదురూపాయలు చేతిలో పెడితే! ఐదురూపాయిలే! అది యిచ్చిన దగ్గరనుంచీ నా మాటెలా వున్నా, మా ఆవిడ ఓ వారం బెంగతో కుంగిపోదూ? ఒక్క రూపాయి ఫరవాలేదు.

నా ఆలోచనలు విన్న ఆయన నవ్వుకున్నాడు. ఒక్క కన్ను కన బడుతుంది. వస్త్రం విప్పుతున్నాడు. నా ఆలోచనలు విన్నవాడివలే ఆయన అన్నాడు.

"నాకు మీరేమీ ఇవ్వనక్కరలేదు, మీ దయ వుంటే అంతే చాలు. డబ్బు కోసమే పద్యాలు వ్రాసి వుంటే కుబేరుడిని అవుదును. అరవై తొమ్మిదవ ఏట."

తాళ్ళ ముళ్ళు విప్పి, కాగితాల కట్టలు దులుపుతున్నాడు. లోయలో

మంచుపొరలా దుమ్ము లేచింది. దుమాలు ముక్కుకు అడ్డంగా వుంచుకొని పక్కకి తిరిగాను.

"దుమ్ము పీలిస్తే, క్షయ వస్తుందంటారు ఈనాటి వైద్యులు, అవునా? మట్టిలో పుట్టి, మట్టిలో కలిసే....అయినా మట్టి వేరు. దుమ్ము వేరులెండి...."

నవ్వుతున్నాడు.

ఏనాడో కాగితాల మధ్య నలిగి శిథిలమైన సాలీళ్ళ కళేబరాలు పొడుమై రాల్తున్నాయి.

నెమలి ఈకల ముక్కలు, కాగితహారి వెండి పురుగు, బొద్దంకి మీసాలు, ముక్కుపొడుం రేణువులు, దుమ్ము, పుగాకు రేకులు, విరిగి పొడుమైన కాగితాల అంచులు—అలా ఒక్కటొక్కటే వర్షపు చినుకుల్లా రాల్తున్నాయి. కాంచన గంగా శిఖరం అంతటి కాగితాల కట్టలోంచి, అదు గుది పెల్లగించా డాయన.

పఠనం ప్రారంభించాడు.

"ఇది మొదటిది 'మిరియాలు, కారం' పేరు. అనగా, మార్లీ మిన్‌టో దొరలు సూచించిన సంస్కారాల పట్టి బైటపెట్టిన సందర్భములో 1909 కాంగ్రెసు నాలుగు తీర్మానాలు చేసింది. అప్పుడు వ్రాసిన పద్యాలు, మార్లీకీ, మింటోకీ, చెరొక కాపీ పంపాను. అంటే వారి కార్యదర్శులకు చూడండి.

అని ఆ వ్రాతప్రతిని నాకు చూపించాడు. అది నామమాత్రంగానే కాగితం. కావ్య కాంతకు ఆయన కట్టిన మొదటి వస్త్రం. అక్షరాలు కన బడ్డం లేదు. హరప్పానాటి శిలాశాసనం లాగుంది. ఆ వ్రాతప్రతికి మరో కాగితం తగిల్చి వుంది. దాన్నిండా అధికారుల సంతకాలు, ప్రభుత్వ కార్యా లయాల ముద్రలు. ఆ పద్యాలు వారు చూచామనీ, పంపినందుకు కృతజ్ఞుల మనీ వ్రాసిన జాబు అది. ఆ ముద్రలు, దొరల సంతకాలు చూడగానే దగ్గ

రకు జరిగి కొంచెం శ్రద్ధ కనబరుస్తూ కూర్చున్నాను. ముందున్న నిర్లక్ష్య భావం జారుకుంటోంది.

"ఇది 1916 లో బిసెంట్ సతి హోంరూల్ లీగు ప్రచారం చేస్తున్న సందర్భాన వ్రాసింది. వారధిమాల. నాలుగు చాటువులు. బిసెంట్ గారికి పంపుకొన్నాను."

ఆ నాలుగు చాటువులు చదివి వినిపించాడు ఆయన. అనీబిసెంటు ఆ పద్యాలు అందుకున్నట్లు సంతోషించినట్లూ, వారు ముందు వ్రాయబోయే పద్యాలకు ఎదురుచూస్తూ వుంటాననీ, ఆమె స్థానే ఎవరో సంతకం పెట్టి పంపిన కృతజ్ఞత ఆ పద్యాల పత్రిక కలిగి వుంది.

మరో కాగితం తీశాడాయన.

"1917 లో చందురాన్ రైతుల వెన్ను చరుస్తూ వ్రాసిన పద్యాలు వుండవలసింది యిక్కడ" అన్నాడు కాగితాల కట్టకేసి చూపుతూ. "పంపించాను. జవాబుకూడ వచ్చింది. ఎక్కడో పోయింది."

ఏ ఎలికో తినేసి వుంటుంది.

పొలం పాడు చెయ్యడమే కాకుండా, పొలాన్ని గురించిన పదు నాలుగు పద్యాల మనుమాలను కూడ తిన్నవంటే, బ్రిటిష్ పాలనలో దేశం ఎంతటి బీదస్థితిలో వుండేదో ఆలోచించండి." అని నవ్వుతున్నాడు. మూల మరో పన్నుకూడా వుంది. సింహాలుండే చీకటి గుహలో మిగిలిన ఎముకముక్కలా. కంబె మెడ ఖద్దరుచొక్కానిండా కంతలే. రెండు అద్దంపెంకులు దారంతో బిగించి, ముక్కుమీద నిలబెట్టి చెవులకు ముడెట్టి కండ్ల జోడు అనబడే ఒక పేటెంటు పరికరాన్ని శుభ్రంచేసి, నుదిటిమీదికి నెట్టేశాడు. మరో కాగితం పెల్లగించాడు.

"మొదటి ప్రపంచ సంగ్రామం ముగిసింది. 1918 నవంబరు పద కొండున సంధి జరిగింది. అప్పుడు వ్రాసిన చిత్ర, ఆశు, బంధ, గర్భ" అనబడే చతుర్విధ కవితా క్రోధమూ—శీర్షిక పేరు "775" అంటే తెలుసా?

జర్మన్ సైనికుణ్ణి పోషించడానికి జర్మను ప్రభువులు 145 రూపాయలు ఖర్చు పెడతారు. ఫ్రెంచి సైనికుడి పోషణకి 185 రూపాయలుండాలి. ఇంగ్లాండులో బ్రిటీషు సైనికుడికి 285 ఖర్చు అవుతుంది. కానీ చిత్రం! ఇండియాలో బ్రిటీష్ సైనికుడికి 775 రూపాయలవుతేగానీ గడువదు. బెంగాల్‌ను విడగొట్టారు. కాశీలో 21 వ కాంగ్రెసు సమావేశం అసమ్మతిని ప్రకటించింది — చూడండి."

మళ్ళా పద్యాలు ఆనాటి ప్రముఖులకు పంపడం, వారు సంతోషంతో స్వీకరించి, కృతజ్ఞత తెలుపుతూ వ్రాయటం, ఆ ఉత్తరాలను వ్రాత ప్రతిలో జతపరిచి భద్ర పరచటం, రెండూ పొదుమై, మిగిలినవాటిని వారు ముందు ప్రదర్శించటం ఇదీ తంతు.

"ఇదీ వినండి. నల్ల జండా. 1920లో వేల్సు యువరాజు ఇండియా పర్యటించాడు, వెనక్కు పొమ్మన్నాం. ధృవకోకిలా వృత్తాలివి. యువ రాజుకే పంపాను. పాపం, చదివాడు. సంతోషం వెలిబుచ్చుతూ వారి స్థానే కార్యదర్శి పంపిన జాబు ఇదుగో...."

ఆ కాగితం ప్రదర్శించాడాయన. గురి, గౌరవం పెరుగుతున్నాయి. పూర్వకాలపు కవులను వుదాశీనతతో చూడటం, ఈనాటివారికి పరిపాటి. ఇవన్నీ చూడగానే నాలో ఆ భావం పోయింది. పద్యాలు సులువుగా అర్థ మయ్యేవే, అందులో విషయాన్ని ఉత్తరంగా గద్యంలో వ్రాసినా సరిపోను. పద్యంలోకానీ ఆ విషయానికి నిండుతనం, పరిపూర్ణత, రావనుకుంటాను. పద్యంలో ఏదో వుంది మజా.

1921 ఖిలాఫట్ ఉద్యమం కొనసాగుతున్న సందర్భంలో డాక్టర్ అన్‌సారికి కొన్ని పద్యాలు వ్రాసి పంపారాయన. వారు చదివి ఆనందించి నట్లు జాబుంది.

విని విని అలసినట్లున్నారు, కాసేపు విశ్రాంతిగా కూర్చుందాం. ఈలోగా యింట్లోంచి తినేందుకు ఏవో తెచ్చారు. తినేవి విడిచేసి, కాఫీ తీసుకున్నాడాయన.

"ఏడు నిముషాలు మనకు విశ్రాంతి" అన్నాడాయన.

"అదేమిటండోయ్! ఏడులో ఏమిటి విశేషం !"

"తరువాతి పద్యాలు 1928 లో ప్రారంభమయినాయి. ఖిలాఫట్ కవిత 1921 నాటిది. అంటే వ్యవధి ఏడు సంవత్సరాలన్నమాట. ఏడాదీ కాక నిముషం పెట్టుకుందాం."

నాకు నవ్వొచ్చింది దిగమింగుకున్నాను. ఆ ఏడు సంవత్సరాలలో ఆయన ఎందుకో ఏదీ వ్రాయలేదు. బోలెడు జరిగాయి.

జాతీయ, అంతర్జాతీయ రంగములలో ఎన్నెన్నో ఘట్టాలు వున్నాయి. మరెందుకీ మౌనం ?

"నాకు తెలుసు మీ ప్రశ్న. ఆ ఏడు సంవత్సరాలలో నాకు రెండో వివాహం అవడం, భార్య చనిపోవడం జరిగాయి. 1928 లో సైమన్ కమీషను విచ్చేసింది. దాన్ని బహిష్కరించారు ప్రజ. అప్పుడు వ్రాసిన మత్తేభ విక్రీడితము — ఇదుగో వినండి."

లాలా లజపతిరాయి చదివించుగుని, ఆనందించి మెచ్చుగుంటూ జాబు వ్రాశాడు.

అని ఆ పద్యాలు చదివాడు ఆయన.

కాని నా దృష్టి ఆ పద్యాలమీద లేదు. అసలు నేను వాటిని విననే లేదు. విన్నట్లు నటించినా, ఆ పదేండ్ల మౌనం —వివాహం, భార్య మరణం వాటిని గురించే వూహిస్తున్నా. భార్యను గూర్చి, పెళ్ళి సందర్భంలో గాని —మరొకప్పుడు గాని, ఏమీ వ్రాయలేదా ? ఎందుకు వ్రాయలేదు ? ఇష్టం లేదా ? లేక మరీ ఇష్టమా ? అంతులేని ఆవేదన ఏదన్నా వుందా ? లేక ఆమెని హత్యచేసి పోలీసులకు పట్టుబడకుండా ఎక్కడో దాక్కొని, అంతా మాటుమడిగిం తర్వాత కవితాకన్యని ఆరాధించడం సాగించాడా ? నాకు తెలియదు. అర్థం మీటరుగేజు రైలు పట్టాలాంటివాడు. కవిత్వాన్ని కూడా హత్య చెయ్యలేదు పాపం.

మళ్ళా మరికొన్ని కాగితాలు తీశాడు. ఈ వ్రాత ప్రతులేమిటి నా ప్రాణానికి! ఏ పత్రికలోనైనా అచ్చువేసి వుండగూడదూ? అడిగేశాను.

"ఏవండీ—మీపేరు....?"

"పేరయ్య"

"అవుతే పేరయ్యగారూ—చాలా బాగున్నాయండీ —కవిత్వంలో మంచి చెడ్డలు విమర్శించే శక్తి నాకు లేదనుకోండి—ఇవన్నీ ఒక పుస్తకంగా వేయించలేక పొయ్యారూ? పోనీ ఏదైనా పత్రికకి పంపివుంటే...." నా వాక్యం పూర్తవకుండానే అందుకున్నాడాయన "....వేసివుండవు. అయ్యో పంపించకేమండి—నాలుగైదుసార్లు, పత్రికలకు పంపించాను. వారు తిప్పి పంపించివేశారు. వారు మాత్రం ఏం చేస్తారు చెప్పండి. దేశచరిత్ర రోజురోజుకి మారిపోతూ వుండే ఒక ఘట్టం గురించి నే వ్రాసిన పద్యాలు వారికి చేరేటప్పటికి మరో కొత్త సంఘటన వచ్చి పడుతూ వుండె. నిన్నటి పత్రిక నేడు చూస్తామా? చూడండి. ఈ పద్యాలలా అంతే....

"ఆ రోజుల్లో ఎందరో జమీందార్లు, డబ్బున్న ఆసామీలు వుండే వారు—పుస్తకంగా వేయించమని మీరెవ్వరినీ కోరలేదా? పొడుం పంచిమడతల్లోంచి తీశాడు. కళ్ళజోడు శుభ్రంచేశాడు. తన తడిమి చూసుకున్నాడు. అంతా నున్నగా వుంది—నిలబడే ఓపికవున్న వెంట్రుకే లేదు. ఏ ఆవేదనా లేకుంటా ఆయన మనస్సు ఎంత నిశ్చలంగా వుందో, ఆయన బుర్రకూడా ఏ ఆటంకమూ లేకుండా అంత నిర్మలంగా వుందనిపించింది.

అప్పుడప్పుడనిపించింది.

కాని ఏమిటో పడలేదు. అశ్రద్ధయిపోయింది. నా మొదటిభార్య క్షయవ్యాధికి గురై చనిపోయింది.

చాలా దిగులుపడ్డాను. మంచి విషాదకావ్యం వ్రాయాలనుకున్నాను. ప్రపంచములో భార్యవియోగం పొందినవారి అందరి బాధ అందులో

గుప్పెయ్యాలనే సంకల్పం, పూనూకోనూ లేదు. పడనూ లేదు. ఇంతలో రెండో పెళ్ళి జరిగింది. ఆ బాధంతా తగ్గిపోయింది. హాయిగా రోజులు వెళ్ళిపోయినాయి. మశూచిపోసి చనిపోయింది రెండో కళత్రం. దుఃఖంలో మునిగిపొయ్యాను. ఇంక బ్రదకననుకున్నాను. గొప్ప విషాదకావ్యం వ్రాసి మరణానికి సిద్ధపడదామనుకున్నాను. చిత్రం అదీ పడలేదు—ఇంత వరకూ కొన్ని కొన్ని అల్లా జరిగిపోతూంటాయి. ఇప్పుడు—ఏదో చెయ్యాలి —అన్న సంకల్పంతో ఎదిరించటం మానుకున్నాను.

"1929లో లంక్ షైర్ బట్టని తగలబెడుతోంది దేశం. జతీంద్రనాథదాస్ నిరాహారదీక్ష పూనాడు. అప్పుడు వ్రాసినవి. వన మయూరము తెలుసుగా." అని చదవడం మొదలెట్టాడు.

నాకు వనమయూర మంటే తెలియదు. నాకు తెలుసునని ఆయన అనుకున్నందుకు కాస్త లోలో చక్కిలిగింతతో కూడిన మందహాసం కవ్వించింది.

"చాలా బాగుంది పేరయ్యగారు—ఇప్పుడేనా వీటిని పుస్తకంగా వేయిస్తే...."

"ఎవ్వరూ చదువుతారనుకోను నేను వ్రాసినవన్నీ—ఏ వ్యక్తులైతే దీక్షతో కార్యానికి పూనుకుని చరిత్ర రచిస్తున్నారో వారి నుద్దేశించి—వారిని ఉద్బోధిస్తూ—వారికోసం వ్రాసినవి వాటి విలువ వారికే తెలుస్తుంది. నేనను కున్నట్లుగానే వారు వాటిని చదివి సంతోషించి కృతజ్ఞత చెబుతూనే వచ్చారు. నాకింకేం కావాలి, వాడవాడా పల్లె పల్లే, ఈ పద్యాలు ప్రజానీకం పఠిస్తారని నేననుకోలేదు. అల్లా జరగాలనే ఆసించలేదు నేను.

1930 లో పూర్ణస్వరాజ్య పార్టీ నెలకొల్పారు. "పంగనామం" అనే శీర్షికను మందాక్రాంత వృత్తంలో వ్రాశాను.

"అబ్బ ఎంత బాగుందండి!"

"వినకుండానే ?"

"అదికాదు—ఆ పేరు—మందాక్రాంత వృత్తం అంటే ఏమిటండీ ?"

"మీకు తెలీకనా. ఇందులో ప్రతి పాదంలోనూ 'మ, భ, న, త, త, గ, గ' అనే గణాలుంటాయి. పదకొండవ అక్షరానికి యతి వుంటుంది. ప్రాస వుండి తీరాలి."

"అల్లాగా - ఏదీ చదవండి. అవుతే 'పంగనామం' అన్నారెందుకు ?" నవ్వుతున్నాడు పేరయ్యగారు.

"ఆ మాత్రం వూహించలేకనా ఏమిటి మీరడగడం ! చూడండి ఆ రోజుల్లో గాంధిగారు పదకొండు విషయాలు ప్రతిపాదించాడు. ఆ అంకే పంగనామంలా వుంటుందనీ - అల్లా పెట్టాను. ఉప్పుసత్యాగ్రహం గురించి వ్రాసిన పద్యాలను థియేడర్ పార్కర్‌కి పంపించాను. ఇదుగో వారి జవాబు."

ఆ కాగితంకేసి చూస్తున్నాను.

"79 పాదచారులతో 1930 మార్చి 12వ తేదీనాడు దండయాత్ర ప్రారంభమైంది. లాఠీచార్జీలు జరిగాయి. బోస్‌ని ఎరెస్టు చేశారు. డైలీ హెరాల్డ్ పత్రిక విలేఖరి స్లోకోంబ్‌కి పంపించాను యీ పద్యాలు. ఒక కాపీ బ్రెయిల్స్ ఫోర్డ్ దొరగారికి పంపించాను. ఇద్దరు అందుకున్నట్లు దాఖలాగా జాబులివిగో...." అని మరికొన్ని ఉత్తరాలు చూపించా డాయన.

నా కా జాబులు చూడడంలో కన్పించిన సంతోషం పద్యాలు వినడంలో కనబడలేదు నిజానికి. నాలో దేశభక్తి లోపించిందా! జాతీయ తత్వం ఏనాడో అంతరించింది. నేటి జనాన్ని ఆకర్షిస్తున్నది అంతర్జాతీయ తత్వం—'నా వూరు, నా దేశం —' అన్న మాటలు విన్నప్పుడు నాలో ఉచితమైన ఉద్రేకం ఊరడంలేదు.

"ఇవి గుండుసున్నా శీర్షికను వ్రాసినవి. రవుండు టేబిలు సమావేశం జరిగినప్పుడు వ్రాశాను. అన్నం పెట్టమంటే రాయి చేతులో పెట్టారన్నాడు గాంధిగారు. నాకు ఆ రాళ్ళూ లేవు. అవన్నా వుంటే ఇల్లేనా కట్టుకుందును. తాడిచెట్లు కొట్టిపారెయ్యమన్నాడు గాంధిగారు. మా దొడ్లో తాడిచెట్టుని పీకించేశాను. ఈ వ్రస్గర వినండి. అ ఆ ఇ ఈ లు అనే పద్యాలు ఎ. బి. సి. క్లాస్ రాజకీయ ఖైదీల నుద్దేశించి వ్రాసినవి."

—అని చదవడం మొదలెట్టాడు.

ఆ కట్టలన్నీ చదవాలంటే, రెండు మూడు రోజులు పట్టొచ్చు. అందుచేత నేనే ఆ కాగితాలను అక్కడక్కడ బైటకి లాగి అవి ఎవరికి పంపాడో, వారేమి వ్రాశారో చదువుతూ కొంత కాలక్షేపం చేశాను. 1931లో భగత్‌సింగుని గూర్చినవి కొన్ని పద్యాలున్నాయి. 1932లో గాంధిగారు నిరాహారదీక్ష పూనినపుడు వ్రాసిన పద్యాలను ఏకంగా సామ్యుల్ హోర్‌కి పంపడం, ఆ పంపిన కాగితాలు ఏ కారణంవల్లనో తిరిగి రావడం జరిగినట్లు తెలుసుకున్నాను. పూనా ఒడంబడిక పద్యాలు ఏండ్రూస్‌కు ఒక కాపీ పోలక్ దొరగారికి మరొక కాపీ వెళ్లాయి. 1934లో బీహార్ భూకంపం గురించి వ్రాసినవి ఎవరికీ పంపినట్లు లేదు. 1938లో రెండో ప్రపంచ యుద్ధం ప్రారంభమైనప్పుడు యుద్ధంపట్ల అసమ్మతి తెలుపుతూ, రూజువెల్ట్‌కి, బోస్‌కి పంపిన పద్యాలున్నాయి.

క్రిప్స్‌మిషన్ వచ్చినప్పుడు, క్రిప్స్ ధరించిన ఖద్దరు సూటును మెచ్చుకుంటూ కొన్ని పద్యాలున్నాయి. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం పద్యాలు గాంధీగారినీ, యూరప్‌లో నాయకులను సంబోధిస్తూ, వ్రాసిన పద్యాలు, రాకపోకల సౌకర్యాలు లేక కాబోలు, వారివద్దనుండి జవాబులొచ్చినట్టు లేదు. భారతదేశం స్వతంత్రదేశం కావడమూ, నవకాళీ, ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడ్డమూ ఒకటేమిటి—ప్రతి చారిత్రక సంఘటన గురించి వందలాదిగా పద్యాలున్నాయి. చీకటి పడుతోంది. అక్షరా లానడం లేదాయనకి. చదవలేకపోతున్నాడు.

"చాలా గొప్పగా వున్నాయండి. దేశ చరిత్రలో అనాటివన్నీ వూహించుకుంటే ఎంతో ఆనందంగా వుంటుంది. అంతటి అద్భుతమైన కలంలో అంతటి మహావ్యక్తులను గూర్చి వ్రాసిన ఆయనకు సమకాలి కుడుగా వుండటం నా అదృష్టం. ఎంతో గర్వంగా వుంది. ఆ ఆనందం, ఆ గర్వం, రేకెత్తించాయి మీ పద్యాలు మీ పరిచయం. —నా కృతజ్ఞత ఎల్లా చెప్పుకోవాలంటారు? అని ప్రశ్నించాను. లోపల ప్రస్ఫుటంగా, ఆవేశం లేకపోయినా, ఆ మాట లనేప్పటికీ ఉద్రేకం ఏదో ఆకారం తెచ్చుకుని, పల్లంలోకి నీరు జారినట్లుగా కళ్ళల్లోకి, గొంతుకలోకి తీసు కుంటూ వస్తూం దెందుకో!

ఆయన నవ్వుతున్నాడు. మిగిలిపోయిన సూర్యకిరణంవలే, రెండు రైలుపట్టాలు ఒకటైనట్లు ఆయన కళ్ళు చిట్లించి, కాగితాలను సవరించి మూట కడుతున్నాడు.

"మీ కృతజ్ఞతా—కృతజ్ఞతనే చెప్పుకోవాలి—ఓపికగా విన్నం దుకు. మీరు చిన్నగనుక అల్లా అంటున్నారు. నా మిగతా పద్యాలుకూడా వింటే అదే పదివేలు నాకు. అయినా యిదొక్కటి వినండి. ఆ మధ్య మా వూరికి పదిమైళ్ళ దూరంలో హరిజనులకు ఆలయ ప్రవేశం జరగటం, ఆలయంలోనే వర్ణాంతర వివాహం జరగటం, రెండు విశేషాలను పుర స్కరించుకుని వ్రాసిన పద్యాలు ఉంచండి—తీస్తాను...."

అని మళ్లా ఆ కాగితాల కట్టను కదిపి, వెదకడం ప్రారంభించాడు. నేను కూడా వెదకటం ప్రారంభించాను.

"ఇక్కడే వుండాలి. వినోభాజీకి పంపించాను. కనబడ వేం.... వృత్తం ఏమిటో చెప్పుకోగలరా? 'కవిరాజ విరాజితం' అనేది. ఒక నగణము, ఆరు జగణములు, ఒక వగణము వుంటాయి. సందర్భానికి తగింది."

పసివానివలె ఆతృతతో వెదుకుతూ, చీకటిలో మానసిక అనం

దంతో మిణుగు పురుగులల్లే మెరుస్తూన్న ఆయన నేత్రాల వైఖరిచూస్తే, కన్నీటితో నా నేత్రాలు కలవరపడ్డాయి. ఆయన మనిషికాదు. మానవజాతి. మట్టిలో పుట్టి, మట్టిలో పెరిగి, మట్టిలో ఆడుకుంటూ, ఆనందంతో అందులోనే కలసిపోతాడు.

"ఇదిగో!" అని సంతోషంతో వూగిసలాడాను మళ్ళా పెదవి చప్పరించాడు.

"అబ్బే! అవి కావు. అవిపోతే యింకేమన్నా వుందీ!" అంటూ ఆదుర్దా పడుతున్నాడు.

"ఫరవాలేదు లెండి, రేపు వింటాను."

"రేపా! రేపు మా వూరు మా యింటికొస్తారా!" పంచి మడతల్లో యిరుక్కున్నట్లు దులిపి చూసుకుంటున్నాడు.

"వొస్తాను. పొద్దోయింది. ఇంక వుండండి."

అని, ఆయనా, నేనూ, ఇంట్లోంచి మరో యిద్దరూ ఆ కాగితాలను కట్టగా తాళ్ళతోకట్టి బండిలోకి చేరవేశాము.

"మరోకట్ట వుందీ లెండి, చిన్న భోషాణంలో వుంచాను. ఆ కట్టలో కలిసిందేమో, ఆ పద్యాల కాగితం. అల్లా జరుగకూడదు. వేగిరం వెళ్ళి చూడాలి. రేపటికి దొరక్కపోదు లెండి...."

—అని తొందరగా బండిలోకి ఎక్కాడు.

"దొరక్కపోతే ఏంలెండి! మళ్ళా వ్రాయలేరా ఏమిటి ?" అన్నా ఓదార్పు భావంతో.

మళ్ళా వ్రాసింది మళ్లా వ్రాసిందే. వన్నెమోదు పద్యంలా, రెండో వివాహం భర్తలాగా, రేపు తప్పకుండా రావాలి స్మాండి...."

బండి వెడుతూంది. నేను వెనకాలే కొంతదూరం వెళ్ళాను. ఆయన బండిలోంచి అంటున్నాడు. "చిన్న అబద్ధం ఆడాను. వయస్సు అరవై తొమ్మిదన్నట్లు గుర్తు. ఒక రెండేళ్లు తగ్గించాను అంతే."

నాకు నవ్వొచ్చింది. ఆ మాటతో నాకు సన్నిహితు డయ్యాడు. అతను మానవజాతి కాడు, మనిషే.

ఎద్దుకు హుషారిస్తున్నాడు తోలేవాడు సినిమా పాటలు పాడుతూ. మెళ్ళో గంట సన్నగిల్లుతూంది. చాలా దూరం వెళ్ళిపోయింది. నడుచు కుంటూ వంతెన దాటి కాలువగట్టుకు చేరుకున్నాను. కొబ్బరిచెట్లు నిర్ఘాంత పోయినట్లు, కదలకుండా వున్నాయి. చందమామ కాలువ పల్చటి అలలలో పాగేసినట్లు జారి వొడ్డుకు చేరుకుని మళ్ళా లోపలికి వయ్యారంగా ఈదుతూ కదులుతున్నాడు.

పచ్చగడ్డిని చెంతరానీయకుండా రాతిబండ వొడ్డున వంగి జపం చేసుకుంటోంది. అక్కడ ప్రశాంతంగా వున్నట్లు అనిపించింది. ఈ మనిషి మొహం ఎట్లా వుంటుందో చూద్దామని ఒడ్డుకు వచ్చిన రెండుమూడు కన్నె పిల్లలు "తీరా చేసి ఈ మొహమేనా" అనుకొని నీళ్ళల్లోకి గెంతాయి. కొబ్బరాకుల గుసగుస జోలపాటకి చేపపిల్లలు ఒడ్డున నీటిబీటలో నిద్ర పోతున్నాయి. ఆ ప్రశాంతత నాలో వున్నదేమో—మనలో భావాలు ప్రకృతి ఆపాదిస్తాము. అమాయకులం. పేరయ్య మహాకవి కాడు, అసలు కవికూడా కాడు. దేశభక్తుడు, ఏం చెయ్యాలో తెలీక పద్యాల ద్వారా ఆ ఉద్రేకాన్ని ప్రకటించుకుంటాడు. వాటిల్లో పెద్ద ఉద్రేకమూ లేదు. గొప్ప వాడిని ఈ విధంగా మంచి చేసుకుంటే తనకు ముందు మేలుజరుగుతుందని ఆశించి వ్రాయడం మొదలుపెట్టి, కొంత కాలానికి అదొక అలవాటై అల్లా పద్యాలు కొనసాగిస్తున్నాడు అంతే. అతను సాధించిందేమిటి? లోకాన్ని జయించి తిరిగి మనుషులకి అప్పగించి వెయ్యడంలో వున్న ఔదార్యంలోని ఆనందం, సంఘటన, పరిస్థితి, కృషి, చరిత్ర, అందలి మనుషులు— అందర్నీ తన గుప్పెట్లోకి లాక్కున్నాడు.

చూశాడు. "ఇదా? ఇల్లా వుంటుందా? ఇంతేనా జరిగేది? సరే పోనీ—" అని మళ్ళా విడిచిపెట్టేశాడు. అతని గుండెలు కొట్టుకుంటూనే

వున్నాయి. ప్రేమతో. ఆనందంతో తను లోకంలో ఐక్యమై, లోకాన్ని తనలో కలుపుకున్నాడు. తను లేడు. తను పుట్టి, పెరిగి, జీవించినట్లు నిదర్శనాలు లేవు. ఆ పద్యానికి తగిలించిన ప్రముఖుల సంతకాలతో వున్న ఉత్తరాలు తప్ప. అందులో ఒకటి కనిపించడంలేదు. పద్యాలని మెచ్చుగుంటూ వ్రాసిన జాబుతో అతని జీవితంలో ఒక ప్రధానఘట్టం ముడిపడి వుంది. ఆ జాబు లేకపోతే అతను ఆ సందర్భంలో మరణించినట్టే బాధ పడ్డాడు. ఇంటికి వెళ్ళి వెదికి, ఎవరికైనా వినిపించాలి, అప్పుడు కాని అతను జీవించడు.

* * *

ఆ మొన్నాడు వెళ్ళాను పేరయ్య పల్లెకి. సందు మొగలో బండి దిగి నడుస్తున్నాం. నేనూ మరో స్నేహితుడు. అడ్డంగా పడుకుని విశ్వాన్ని తిలకిస్తున్న కుక్కల ద్వయం. అసమ్మతిని తెలుపుతూ మొరిగి, మళ్ళా అంగీకరించినట్లు, ఒక మూలగా జరిగి పరున్నాయి. కట్టెలు నెత్తిన పెట్టుకుని ఒక ముసలిది అటుపోతోంది. పిల్లాడు ఇనుప చక్రం కర్రతో దొర్లించుకుంటూ పరుగెత్తుతున్నాడు. పేరయ్యగారింటిముందు రెండు కొబ్బరిచెట్లున్నాయి. ఆ గోడ మధ్య రెండు తలుపులూ, సరిగ్గా మూసుగోవు. మధ్య బీటలు, కంతలు—లోపలంతా కనబడుతూనే వుంటుంది. ఆయన హృదయద్వారంలా ముందు వసారా. చూరున పెంకులు కొనవూపిరితో సాలిగూళ్ళ బంగారుతీగెలతో నిలబడి వున్నాయి. పిచ్చుకలు, బల్లులు, తేళ్ళు వాటి పుట్టిల్లు ఆ చూరు. ముందు గదిలో పెద్ద భోషాణం. లోపల గదిలో చిన్న భోషాణం. నులక మంచం,—తాళ్ళు నేలమీదికి జారి 'బాలే' నర్తకుల వంటికాలు, వంకరలు తిరిగి వున్నాయి. కింద కాగితాలు, పైన కాగితాలు, ప్రక్కన కాగితాలు —చూరికి తగుల్తున్నాయి. అవన్నీ పద్యాల కాగితాల కట్టలు, ఆయన ఉండేందుకు చోటేలేదు. మరో నాలుగైదేళ్ళలో ఆయన కాపురం వసారాలో చూరుకిందే. పేరయ్యగారేడి?

కవబడ్డేం? ఆమెవరో వుంది—ఎర్రచీర బోర్డరు లేదు. నెరసిన వెంట్రుకలు, బలసిన శరీరం, మడతలతో జారిన దవడలు. నల్లబడుతూ వున్న పెదవుల వెనక చీకటి మందహాసం—నరసమ్మట. పనిమనిషి, ఆయన్ని కొన్ని సంవత్సరాలుగా కనిపెట్టుకుని, ఆదుకొన్న స్నేహితురాలు—దూరపుచుట్టం, బీదది. ఆయనకి ఎవరూలేరు—ఈ మెకి ఎవరూలేరు. ఏటి వొడ్డున ఇల్లుకట్టుకుని, పద్యాలు చెప్పుకుంటున్నారా! "ఇట్లారండి" అని సంజ్ఞ చేసింది నరసమ్మ. ఆవిడ ధోరణి చూస్తే భయం వేసింది. గబగబా వెళ్ళాము దొడ్డివైపు. దొడ్లో అన్నీ చెట్లు. మూలగా పాక. దాన్నిండా కట్టెలు సిరామరకలు, పాత కాగితాలు. ఆ గదిలో మరో మంచం, దాని మీద మిగిలిన పేరయ్య చేతులు, కాళ్ల వూగిసలాడుతున్నాయి. నాలుక లోపలకీ, బయటికి కదులుతూంది. సిగరెట్ ఏష్‌రంగు కంటి పాపలు, పక్కలకీ, పైకి జరుగుతున్నాయి. ఆయన చేతుల్ని అదిమిపెట్టి నుదిటిమీద చెయ్యివేసి, బుజ్జగిస్తూ సపర్యలు చేస్తున్నా. నరసమ్మ చెప్పింది. రాత్రంతా ఆ పోయిన పద్యం కోసం వెదికాడట. భోషాణాలకింద దూరి, చూరంతా కెలికి, దొడ్డంతా గాలించాడట, దూడ కాగితాన్ని తినడానికి తీసుకు పోయిందేమోనని రోజల్లా వెదుకుతూ ఏవో కాగితాల కట్టలు చూసినట్లు భ్రమించి పరుగెట్టడంలో ఆ బీటలో కాలు ఇరుక్కుని పడిపోయాడుట. పక్షవాతం ప్రకోపించి మంచాన పడవేసిందట. మరొక్కసారి నవ్వు కోసం ప్రయత్నం చేశాడు పేరయ్యగారు.

"నాపనై పోయింది. పోయిన పద్యం వృత్తం—కవిరాజ విరాజితం మంగళం పోయింది. విరాజిల్లుతూ నేనూ పోతున్నాను."

నా జేబులోంచి అచ్చుకాగితం ఒకటి తీశాను.

"చూడండి పేరయ్యగారు. ఆ కాగితం పోలేదు. మీకు తెలీకుండా నేనే తీశాను పత్రికలో వేయిద్దామని. ఈ ఉదయ పత్రికలో వేశారు. ఇదిగో చూడండి" అన్నాను. ఆ కాగితాన్ని ఆయన కళ్ళముందు చూపుతూ, ఆయన చూడలేదు. మరి కదలలేరు. నన్ను, దేశాన్ని, లోకాన్ని, సృష్టిని క్షమించాడనుకుంటే తప్ప, నా కళ్ళంట కారుతున్న నీటిధార నిలవదు.

* * *

నిజానికి ఆ మొర్నాడు పేరయ్య పల్లెకి వెళ్ళలేదు. కాలవగట్టున ఆ కొబ్బరి చెట్లకింద రాతిబండ మీద కూర్చుని కొనసాగించిన వూహలవి. కథల్లో చిత్రింపబడిన జీవితానికి పరిపూర్ణత, సమాప్తం, వుంటాయి. దీర్ఘ్రమ కలగచేసే ఒక పేచీ ముగింపు ముడెడతాడు కథకుడు. జీవితంలో ఆ రకం చెలగాటం ఆడదామన్న అభిలాషా, ఆడగాలన్న శక్తీ నాకు లేవు మరి! నాకు చేతనైంది వూహించడం. ఓ విధంగా పేరయ్యగారు సాధించింది కూడా అదే. ఆయనతో అరగంట పరిచయం ఆ రకం వూహలని రేకెత్తించింది. సారసత్వం జీవితాన్ని అనుసరిస్తుందంటారు. జీవితం కూడా అప్పుడప్పుడు సారస్వతాన్ని అనుకరించడం లేకపోలేదు, ఎక్కడో చదివాను. ఒక శ్రీమంతుడు జీవితం అంతా, ధనికుల పార్టీలకి హాజరు కావడం ఆశయంగా పెట్టుగుని, వారిచేత ఆహ్వానింపబడేటందుకు ప్రాణం మినహా సర్వస్వమూ ఇచ్చేవాడట. ఆ వ్యక్తి వార్ధక్యంలో వ్యాధికి గురై మంచానపడతాడు. చూడ్డానికి వెడతారు స్నేహితులు. అవి తుది ఘడియలని గుర్తించారు. ఒక ధనికురాలు పార్టీ ఇస్తోందిట. దానికి ఆయనని పిలువలేదుట. అందుకు బాధపడి, ఆమెని తిడుతూ, ప్రేలాపన సాగించాడుట ఆ వృద్ధుడు. అప్పుడు ఆ స్నేహితులు ఆయనకి మనశ్శాంతి సమగూర్చాలని, ఒక ఆహ్వాన పత్రం సృష్టించి ఆయనకి చూపించారట. కొన్ని నిమిషాల ముందు ఆయన దాన్ని చూసి వుంటే నిశ్చింతంగా ప్రాణం విడుచును. ఇది జ్ఞాపకం వచ్చి పేరయ్యగారి పోయిన పద్యాల కాగితం నేనే తీసి, మొర్నాడు అచ్చువేయించి, ఆయనకి చూపి మనశ్శాంతి కలగజేసి వుంటే ఎంత బాగుండునో వూహించుకుని నేను తృప్తిచెందాను. పేరయ్యగారి మాటెల్లా వున్నా ఆయన ఉన్నట్లు తెలీని ఈ లోకానికి ఆయన లేనట్లు తెలిపె అవసరం ఎందుకు రావాలి? అందుకే ఆయన్ని మొర్నాడు చూడలేదు చూడనుకూడ....ఎవరితోను పంచుకోను ఆ అనుభూతిని. ప్రతివ్యక్తి కొన్ని అనుభూతులను రహస్యంగా దాచుకుంటాడు. అప్పుడప్పుడు దాన్ని స్మరించుకుని ఆనందపడతాడు. నాకిది అట్లాంటిది.

—:o:—